

Beata Krajewska

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Rodziny pomocowe jako forma wsparcia rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka

Dla dzieci, które pozbawione są opieki rodziców biologicznych istnieje obowiązek organizacji opieki zastępczej w formie rodzinnej lub instytucjonalnej. Wśród nich ważne miejsce, choć szerzej niedostrzegane w piśmiennictwie pedagogicznym, zajmują rodziny pomocowe, które są nową formą wsparcia pieczy zastępczej. Celem opracowania jest zaprezentowanie idei rodzin pomocowych, sposobu ich ustanawiania i zadań, przy ukazaniu praktycznego wymiaru ich funkcjonowania na podstawie badań ankietowych pracowników powiatowych centrów pomocy rodzinie, którzy mają wiedzę odnośnie do powoływania tych form pieczy zastępczej, jak też mają zdanie co do zasadności ich istnienia i innych kwestii ich dotyczących. Niezbędne dla kompleksowej ich prezentacji jest odniesienie się do obowiązujących przepisów prawnych wyznaczających status rodzin pomocowych. Każda bowiem instytucja opieki nad dzieckiem funkcjonuje w otoczeniu prawnym.

Słowa kluczowe: opieka nad dzieckiem, piecza zastępcza, formy pieczy zastępczej, rodzina pomocowa, zadania rodzin pomocowych, rodzina pomocowa w świetle badań.

Wprowadzenie

Opieka jest działaniem wynikającym z przesłanek obiektywnych, tkwiących głównie w zagrożeniach warunków życia i rozwoju człowieka, w tym zwłaszcza dzieci i młodzieży. Opieka nad dzieckiem ma szczególne właściwości, gdyż dotyczy najbardziej dynamicznego okresu kształtowania się organizmu i osobowości człowieka. W globalnie ujmowanym systemie opieki nad dzieckiem występują trzy tory działania opiekuńczego, które są powiązane, a mianowicie: działania ukierunkowane na wsparcie rodziny w pełnieniu powinności opiekuńczych, działania specjalistyczne podejmowane wobec dziecka, przy współuczestnictwie rodziny w wypełnianiu zadań opiekuńczo-wychowawczych, jak też pozyskiwanie dla dziecka zastępczego środowiska opieki, zwłaszcza typu rodzinnego (Kelm, 2007, s. 116-117). W takiej kolejności, w jakiej zostały one wskazane powinny następować jedno po drugim, tj. najpierw należy wspierać rodzinę w wypełnianiu jej funkcji wobec dziecka, a na końcu, gdy wcześniejsze formy współpracy z nią zawiodły, zastępować ją w tym zakresie.

Podstawowe zadania opiekuńcze wobec dzieci powinny być spełniane przez biologicznych rodziców, ale gdy tworzą oni dla dziecka środowisko dysfunkcyjne, bądź dziecko zostaje sierotą, organizuje się mu opiekę zastępczą (Bartnikowska, Ćwirynka, 2013, s. 35). Opieka ta może mieć formę rodzinną w postaci rodzin zastępczych bądź instytucjonalną, w postaci m.in. placówek opiekuńczo-wychowawczych. Rodzina zastępcza jest rodziną wychowującą dzieci, których rodzice nie żyją, bądź nie mogą się nimi opiekować. Istnienie rodzinnych i instytucjonalnych form opieki zastępczej jest konieczne dla funkcjonowania całego systemu opieki nad dzieckiem. Dzieci, które nie znajdują opieki w rodzinnych formach pieczy zastępczej znajdują opiekę i wychowanie w instytucjonalnych formach opieki zastępczej.

Nie są to doskonałe formy opieki nad dziećmi, gdyż odłączenie dziecka od rodziny biologicznej i umieszczenie go w rodzinie zastępczej prowadzi do zerwania wewnątrzrodzinnych więzi dziecka z jego rodziną, co wywołać może różne negatywne następstwa, w szczególności emocjonalne (Górska, 2011, s. 196). Z drugiej jednak strony w wielu sytuacjach zaniedbania dzieci, znęcania się nad nimi, jak też innych nadużyć, jedynym wyjściem jest umieszczenie ich w rodzinach zastępczych. To w nich odnajdują one to dobro, którego często nie dane było im doświadczyć w rodzinach naturalnych. Nie należy przy tym tracić z pola widzenia przypadków nadużyć wobec dzieci także w rodzinach zastępczych. Podobne przymioty charakteryzują placówki opiekuńczo-wychowawcze i inne formy pieczy zastępczej.

Potrzebne są przy tym zmiany w systemie opieki nad dzieckiem, a ich podstawowe kierunki wskazuje L. Pietruszka, wyszczególniając podejmowanie pracy z rodziną, troskę o właściwy dobór optymalnej formy pieczy zastępczej dla danego dziecka, tworzenie niewielkich form takiej opieki jako alternatywy dla dużych instytucji, jak też profesjonalizm w opiece nad dziećmi i młodzieżą (Pietruszka, 2015, s. 207). Tym jak najbardziej słusznym postulatem wychodzi naprzeciw polski ustawodawca, który ustawą z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (tekst jedn. Dz. U. z 2016 r. poz. 575 z późn. zm.) ukształtował nowy system takiej pieczy, który współtworzą rodzina piecza zastępcza i instytucjonalna piecza zastępcza.

Wśród nich ważne, choć szerzej niedostrzegane w piśmiennictwie, miejsce zajmują rodziny pomocowe, które są nową formą wsparcia pieczy zastępczej nieznaną wcześniejszym regulacjom prawnym. Jak wynika z uzasadnienia projektu tej ustawy „rola rodziny pomocowej sprowadzać ma się przede wszystkim do wsparcia rodzin zastępczych oraz rodzinnych domów dziecka w sytuacjach czasowej niemożności wypełniania przez nie opieki nad dziećmi, np. w okresie wyjazdów wypoczynkowych czy konieczności pobytu w szpitalu lub w przypadku innych nieprzewidzianych trudności w rodzinie”. Zdaniem projektodawców tej instytucji „wprowadzenie do systemu rodzinnej pieczy zastępczej rodziny pomocowej znajduje uzasadnienie w zgłaszanych przez środowisko rodzin zastępczych postulatach, wskazujących na brak wsparcia w kwestii czasowego zastępstwa i odciążenia w bieżącej opiece nad dzieckiem, które zmniejszałoby ryzyko wypalenia zawodowego”¹.

¹ Informacje pochodzą ze strony internetowej, www.mpips.gov.pl/download/gfx/mpips/pl/.../uzasadnienie-do-pieczy-29-01-10.pdf2 [dostęp: 10 marca 2017].

Celem niniejszego opracowania jest zaprezentowanie ich idei, sposobu ustanawiania i zadań, przy ukazaniu praktycznego wymiaru ich funkcjonowania na podstawie badań ankietowych pracowników powiatowych centrów pomocy rodzinie, którzy mają wiedzę odnośnie do powoływania tych form pieczy zastępczej, jak też mają zdanie co do zasadności ich istnienia i innych kwestii dotyczących tych podmiotów. Jest ono pierwszym tekstem w całości poświęconym rodzinom pomocowym, przez co stara się wnieść wkład w rozwój nauki, w szczególności pedagogiki, jako tej, dla której zagadnienia opieki nad dzieckiem są istotnym jej elementem. Niezbędne dla takiej prezentacji jest odniesienie się do obowiązujących przepisów prawnych wyznaczających status rodzin pomocowych. Każda bowiem instytucja opieki nad dzieckiem funkcjonuje w otoczeniu prawnym, którego niedostrzeżenie w perspektywie pedagogicznej zubaża jej obraz.

Idea i formy pieczy zastępczej

Rodziną zastępczą nie staje się z dnia na dzień, bowiem przyjęcie dziecka poprzedza kurs, którego ważną częścią jest analiza własnego życia rodziców zastępczych, analiza biografii, ich motywacji i oczekiwań wobec nowej roli, weryfikacja ich potencjału (Bartnikowska, 2013, s. 12). Jednak przyjęcie na siebie tego obowiązku nie dotyczy tylko rodziców zastępczych, lecz przekłada się na całą rodzinę. Jak bowiem podkreśla się w opracowaniach poświęconych tej formie opieki w rodzinnych formach pieczy zastępczej, cała rodzina zaangażowana jest w działalność dla dobra dziecka, które z różnych przyczyn nie może dorastać w swojej własnej rodzinie (Baron, 2013, s. 27). Wszystko to stwarza możliwość dania dziecku jego indywidualnej historii, wspólnej z opiekunami i ich rodziną, pozwalającej na identyfikację i kształtowanie tożsamości dziecka (Łuczyński, 2007, s. 227).

Opieka zastępcza nazywana jest opieką kompensacyjną, jako działanie polegające na szeroko pojętym zastępstwie, w efekcie czego następuje wyrównanie określonych braków, niedostatków dotyczących podopiecznych, ograniczonych czy niezaspokojonych ich potrzeb, jak też braków rozwojowych (Pietruszka, 2015, s. 156).

Art. 2 ust 2 ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej określa system pieczy zastępczej jako zespół osób, instytucji i działań mających na celu zapewnienie czasowej opieki i wychowania dzieciom w przypadkach niemożności sprawowania opieki i wychowania przez rodziców. W art. 32 doprecyzowano, że piecza zastępcza jest sprawowana w przypadku niemożności zapewnienia dziecku opieki i wychowania przez rodziców i że organizuje ją powiat.

Ideą pieczy zastępczej zgodnie z art. 33 jest to, że zapewnia ona pracę z rodziną umożliwiającą powrót dziecka do rodziny, a gdy jest to niemożliwe, dążenie do przysposobienia dziecka, zaś w przypadku braku możliwości przysposobienia dziecka jego opiekę i wychowanie w środowisku zastępczym, przygotowanie dziecka do godnego, samodzielnego i odpowiedzialnego życia, pokonywania trudności życiowych zgodnie z zasadami etyki, nawiązywania i podtrzymywania bliskich, osobistych i społecznie akceptowanych kontaktów z rodziną oraz rówieśnikami w celu łagodzenia skutków doświadczania straty i separacji oraz zdobywania

umiejętności społecznych, jak też zaspokojenie potrzeb emocjonalnych dzieci, ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb bytowych, zdrowotnych, edukacyjnych i kulturalno-rekreacyjnych.

Pieczą zastępczą jest sprawowana w formie rodzinnej, bądź instytucjonalnej o czym stanowi art. 34 analizowanej ustawy. Formami rodzinnej pieczy zastępczej, zgodnie z art. 39, są rodzina zastępcza spokrewniona, niezawodowa, zawodowa, w tym zawodowa pełniąca funkcję pogotowia rodzinnego i zawodowa specjalistyczna oraz rodzinny dom dziecka. To właśnie rodziny zastępcze oraz rodzinne domy dziecka, na ich wniosek, mogą być wspierane przez rodziny pomocowe, na zasadach określonych ustawą. Natomiast instytucjonalna pieczę zastępcza jest sprawowana w formie placówki opiekuńczo-wychowawczej, regionalnej placówki opiekuńczo-terapeutycznej, interwencyjnego ośrodka preadopcyjnego, co wynika z art. 93 ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej.

Podzielić należy zapatrywanie A. Łuczyńskiego, że preferowaną formą rodzinnej opieki nad dzieckiem osieroconym jest właśnie rodzina zastępcza, która jest specyficznym środowiskiem opiekuńczo-wychowawczym zbliżonym do środowiska rodzinnego (Łuczyński, 2007, s. 230). Zdaniem zaś M. Jamrozka i M. Matyjas rodzina zastępcza to każde środowisko wychowawcze utworzone przez osoby niebędące rodzicami naturalnymi dziecka, najkorzystniejsza po adopcji forma opieki nad dzieckiem, które nie może przez jakiś czas przebywać z własnymi rodzicami. Stanowi ona rodzinny model opiekuńczy, który zapewnia dziecku optymalne warunki rozwoju, gwarantuje opiekę i właściwe wychowanie (Jamrozek, Matyjas, 2006, s. 386).

Art. 40 wskazuje obowiązki rodziny zastępczej oraz rodzinnego domu dziecka, które zapewniają dziecku całodobową opiekę i wychowanie, w szczególności traktują dziecko w sposób sprzyjający poczuciu godności i wartości osobowej, zapewniają dostęp do przysługujących świadczeń zdrowotnych, kształcenie, wyrównywanie braków rozwojowych i szkolnych, rozwój uzdolnień i zainteresowań. Zaspokajają one także jego potrzeby emocjonalne, bytowe, rozwojowe, społeczne oraz religijne, zapewniają ochronę przed arbitralną lub bezprawną ingerencją w życie prywatne, umożliwiają kontakt z rodzicami i innymi osobami bliskimi, chyba że sąd postanowi inaczej.

Rola rodzica zastępczego wymaga solidnego, opartego na rzetelnej, interdyscyplinarnej wiedzy przygotowania, odpowiedzialności, umiejętności podejmowania decyzji, konsekwencji, taktu pedagogicznego, umiejętności wyrzeczeń, a także zwykłej ludzkiej wrażliwości na problemy (Górska, 2011, s. 200). Praca rodziców zastępczych nie jest bowiem łatwa i wymaga ogromnej cierpliwości oraz wyrozumiałości, jak też niejednokrotnie umiejętności podejmowania odpowiednich działań o charakterze kompensacyjno-terapeutycznym (Łuczyński, 2007, s. 234). Wartość konkretnej rodziny zastępczej uzależniona jest od tego komu powierza się dziecko, jakie powierza się dziecko, jakie wsparcie udziela się rodzinie zastępczej i jak jest sprawowany nad nią nadzór (Jamrozek, Matyjas, 2006, s. 389). Nie należy zatem uogólniać ocen rodzin zastępczych, gdyż dla jednych z nich mogą być one zbyt korzystne, a dla innych krzywdzące, w jakich to ocenach nie różni się one od rodzin naturalnych, z których jedne radzą sobie w wypełnianiu ich funkcji wobec dzieci lepiej a inne gorzej. W przeciwieństwie do rodzin naturalnych, rodziny zastępcze dobierane są przez instytucje państwowe, w szczególności powiatowe centra pomocy rodzinie oraz sądy. Nie mają one, tak jak rodziny naturalne, auto-

nomii, gdyż podlegają kontroli. Ma to służyć jak najpełniejszemu zapewnianiu dobra umieszczanych w nich dzieci, które nierzadko doznały, zanim tam trafiły, wielu krzywd.

Idea rodzinnej pieczy zastępczej wymaga upowszechniania, swoistej promocji, aby możliwe było objęcie tą formą opieki jak największej liczby potrzebujących dzieci. Z danych Departamentu Polityki Rodzinnej Ministerstwa Rodziny Pracy i Polityki Społecznej wynika, że w 2015 r. w rodzinach zastępczych przebywało prawie 57 tys. dzieci. Natomiast liczba rodzin zastępczych wynosiła prawie 39 tys. Jednak nadal wiele dzieci przebywa w placówkach opiekuńczo-wychowawczych, gdyż w 2015 r. było to blisko 19 tys. dzieci².

Przesłanki ustanawiania i zadania rodzin pomocowych

Zgodnie z art. 73 ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej możliwe jest powołanie rodziny pomocowej do sprawowania pieczy zastępczej nad dzieckiem, nad którym opieki tej czasowo nie może sprawować rodzina zastępcza lub prowadzący rodzinny dom dziecka. Piecza zastępcza może być powierzona rodzinie pomocowej, w szczególności w okresie czasowego niesprawowania opieki nad dzieckiem przez rodzinę zastępczą lub prowadzącego rodzinny dom dziecka w związku z wypoczynkiem, udziałem w szkoleniach lub pobytem w szpitalu oraz nieprzewidzianych trudności lub zdarzeń losowych zaistniałych w tych podmiotach pieczy zastępczej.

Jest więc tak, jak wskazują S. Nitecki i A. Wilk, że rodzina pomocowa nie wspiera rodziny zastępczej lub prowadzącego rodzinny dom dziecka w określonych pracach, lecz zastępuje te podmioty, przejmując pełną odpowiedzialność za powierzone im dzieci. Autorzy podnoszą ponadto, że rodzina pomocowa nie jest docelową formą pieczy zastępczej, lecz jest instytucją, przy wykonywaniu której organy administracji publicznej są w stanie zapewnić ciągłość prawidłowej realizacji pieczy zastępczej (Nitecki, Wilk, 2015, s. 351-352). Rodzina pomocowa jest przejściową formą opieki nad dzieckiem, niejako nawet wbrew jej nazwie, na podstawie której mogłaby być kojarzona jako pomagająca rodzinie zastępczej, także w czasie, gdy ta druga pełni swoje funkcje. Tymczasem rodzina pomocowa zastępuje rodzinę zastępczą, co nie oznacza, że tym samym jej nie pomaga, jednak czyni to, gdy rodzina zastępcza chwilowo chce bądź musi zrezygnować ze swojej aktywności wobec dziecka lub dzieci.

Wsparcie w formie rodziny pomocowej przysługuje wszystkim formom rodzinnej pieczy zastępczej, a zatem rodzinom zastępczym zawodowym, niezawodowym, spokrewnionym oraz prowadzącym rodzinny dom dziecka, w sytuacjach wskazanych przez ustawodawcę, ale również w sytuacjach nieprzewidzianych trudności lub zdarzeń losowych, jak np. zniszczenie budynku, w którym mieszkała rodzina zastępcza lub funkcjonował rodzinny dom dziecka, bądź innych, co, jak wskazuje K. Tryniszewska, stanowi katalog otwarty i pozwala na zakwalifikowanie do czasowego niesprawowania opieki nad dzieckiem również innych przypadków (Try-

² Informacje pochodzą ze strony internetowej, <https://www.mpips.gov.pl/wsparcie-dla-rodzin-z-dziecmi/opieka-zastepcza-nad-dzieckiem/dane-statystyczne/> [dostęp: 9 marca 2017].

niszewska, 2012, s. 194). Tak szerokie ujęcie pozwala na powoływanie rodzin pomocowych w różnych sytuacjach, nie tylko tych standardowych, ale także nadzwyczajnych.

Art. 74 precyzuje przesłanki ustanowienia rodziny pomocowej, którą może być rodzina zastępcza niezawodowa, rodzina zastępcza zawodowa lub prowadzący rodzinny dom dziecka, małżonkowie lub osoba niepozostająca w związku małżeńskim przeszkoleni do pełnienia funkcji rodziny zastępczej, prowadzenia rodzinnego domu dziecka lub rodziny przysposabiającej. Jest to zamknięty katalog osób, które mogą stanowić rodzinę pomocową. W katalogu tym brak jest rodzin zastępczych spokrewnionych, więc nie mogą one pełnić tego typu formy pieczy zastępczej. Przepis ten dookreśla, że rodzina zastępcza zawodowa, rodzina zastępcza niezawodowa lub prowadzący rodzinny dom dziecka może przyjąć dziecko jako rodzina pomocowa bez względu na liczbę dzieci pozostających pod ich opieką.

Umieszczenie dziecka w rodzinie pomocowej następuje na podstawie umowy między starostą lub upoważnionym przez niego kierownikiem powiatowego centrum pomocy rodzinie a rodziną pomocową, co reguluje art. 75 ustawy. Umowa ta określa jej strony, cel i przedmiot, miejsce prowadzenia pieczy zastępczej, sposób i zakres finansowania pieczy zastępczej, liczbę dzieci powierzonych rodzinie pomocowej, wysokość świadczeń przysługujących rodzinie pomocowej oraz sposób ich wypłaty, zakres niezbędnej pomocy w razie choroby osób tworzących rodzinę pomocową lub problemów z powierzonymi dziećmi, uprawnienia starosty w zakresie bieżącej kontroli wykonywania umowy, czas, na jaki umowa została zawarta, warunki oraz sposób zmiany i rozwiązania umowy. O zawartej umowie starosta lub upoważniony przez niego kierownik powiatowego centrum pomocy rodzinie zawiadamia niezwłocznie sąd. Czas pobytu dziecka jest także określony w umowie i nie może przekroczyć 2 miesięcy.

Rodziny pomocowe w świetle badań empirycznych

Egzemplifikacji teoretycznych założeń dotyczących rodzin pomocowych dokonano za pomocą Internetu, który został wykorzystany jako narzędzie badań, umożliwiające przeprowadzenie ankiety internetowej. Kwestionariusz ankiety został wysłany e-mailem jako załącznik do treści listu, w którym to został przedstawiony cel badań i konieczna instrukcja odpowiedzi na pytania (Siuda, 2016, s. 11, 29). Ankieta została skierowana w styczniu 2017 r. do zdecydowanej większości powiatowych centrów pomocy rodzinie, mianowicie do 328 z 380 istniejących ogółem (adresy e-mailowe pozostałych były nieaktualne bądź też niemożliwe okazało się ich ustalenie). To bowiem ich kompetencją jest organizacja i nadzór nad pieczą zastępczą. Obszary badawcze, których odzwierciedleniem były pytania zawarte w ankiecie dotyczyły faktu, częstotliwości i przesłanek ustanowienia rodziny pomocowej, informacji o tym, kto został ustanowiony rodziną pomocową, wystąpienia problemów w realizacji tej formy pieczy zastępczej, propozycji jej upowszechniania, opinii o potrzebie i przydatności istnienia rodzin pomocowych. Odpowiedzi na pytania kwestionariusza ankiety odesłało nieco ponad 22% powiatowych centrów pomocy rodzinie, to jest 74 podmioty. Wskazały one, że powoływanie rodzin pomocowych miało miejsce lub informując, że nie zaistniała taka potrzeba i jest to odpowiednio 64,8% oraz 35,2%. Nie jest to być może w pełni satysfakcjonujący odsetek instytucji, które wyraziły zainteresowanie

udziałem w badaniach, ale ukazuje jednak pewne fakty dotyczące rodzin pomocowych. Informacje zebrane w trakcie badań zostały przedstawione poniżej.

Sytuacja co do liczby rodzin pomocowych w poszczególnych powiatach jest zróżnicowana, od ustanowienia jednej rodziny na przestrzeni 5 lat do kilku, czy kilkunastu takich rodzin, szczególnie w dużych miastach, jak Gdańsk, Kielce, Szczecin, Toruń, ale także mniejszych, jak Leszno, Kwidzyn, Gostyń, Mielec oraz Olkusz. Najczęściej występującą przesłanką ustanowienia rodziny pomocowej były: wypoczynek rodziny zastępczej, co zgodne jest z przysługującym jej prawem do urlopu, choroba i rehabilitacja opiekuna zastępczego, udział w szkoleniach, nieprzewidziane trudności i zdarzenia losowe, jak np. niewłaściwe wypełnianie funkcji rodziny zastępczej, nieporozumienia w rodzinie, problemy opiekuńczo-wychowawcze, zabieg operacyjny dziecka przebywającego w pieczy zastępczej i konieczność pobytu rodziny przy tym dziecku w szpitalu, a w konsekwencji konieczność zapewnienia pieczy nad pozostałym dzieckiem lub pozostałymi dziećmi wychowywanymi w rodzinie zastępczej. Podkreślenia wymaga, że zdecydowanie najczęściej pojawiającym się powodem umieszczenia dziecka w rodzinie pomocowej było wykorzystywanie urlopu przez rodziców zastępczych, do czego mają oni prawo.

Rola rodziny pomocowej najczęściej powierzana była innej rodzinie zastępczej zawodowej bądź niezawodowej, prowadzącym rodzinny dom dziecka, zastępczej rodzinie pełniącej funkcję pogotowia rodzinnego, przeszkolonym i zakwalifikowanym kandydatom na rodzinę zastępczą. Zdarzało się również, choć wystąpiło to sporadycznie, że funkcję taką powierzono osobom, które są zatrudnione w rodzinnych domach dziecka na umowę o świadczenie usług w zakresie pomocy przy sprawowaniu opieki i przy pracach gospodarskich.

Ta forma wsparcia rodzin zastępczych realizowana jest prawidłowo, nie występują żadne problemy podczas sprawowanej przez nie pieczy nad dziećmi. Przez niewielką grupę badanych wskazany został, jako pewna trudność w tym obszarze, brak kandydatów do podjęcia się tej formy opieki, obciążenie dodatkową liczbą dzieci rodzin zastępczych dodatkowo pełniących funkcje rodziny pomocowej oraz narażenie dzieci na traumę związaną ze zmianą miejsca pobytu na czas sprawowania opieki przez rodzinę pomocową.

Możliwość wsparcia rodzin zastępczych przez rodziny pomocowe została oceniona przez badanych bardzo pozytywnie, jako rozwiązanie potrzebne, możliwe do zastosowania w rozwiązaniu różnych sytuacji, zabezpieczenia dzieci, sprawowania nad nimi opieki, ale też jako przydatne dla przeciwdziałania wypaleniu zawodowemu rodziców zastępczych realizowane w formie samodzielnego wyczynku. Ankietowani zaznaczali jednak, że ważne jest, aby dzieci zostały przygotowane na zmianę opiekunów, poinformowane o tymczasowości tego rozwiązania, o być może aspektach korzystnych jak nawiązywanie nowych kontaktów, poznanie nowych miejsc. Najlepiej jest oczywiście, jeśli rodziną pomocową są osoby znane dzieciom, opieka jest sprawowana w miejscu dotychczasowego zamieszkania, gdyż pozwala to uniknąć stresujących dla dzieci sytuacji lub je zminimalizować.

Warto zwrócić uwagę na słowa zawarte w jednej z ankiet, a mianowicie, że powoływanie rodzin pomocowych nie jest potrzebne, gdyż niedopuszczalne jest oddanie dzieci innej osobie, bo tego nie czyni się w rodzinach naturalnych, więc powinno także tak być i w rodzinach zastępczych. Inaczej więc tak należy zorganizować życie rodzinne w rodzinie zastępczej, aby poczucie bezpieczeństwa dziecka nie zostało zaburzone, do czego może niestety prowadzić umieszczenie go w rodzinie pomocowej.

W opozycji do tej wypowiedzi, która miała jednak wśród respondentów jednostkowy wymiar, pozostaje wyrażona przez większość badanych potrzeba upowszechniania tej formy wsparcia rodzin zastępczych. Do wskazywanych przez ankietowanych form tego należą kampanie medialne propagujące ideę zastępczego rodzicielstwa, w tym również rodzin pomocowych, zmiana przepisów regulujących wynagrodzenie dla rodzin pomocowych, które oceniane jako zbyt niskie, wprowadzenie zmian w zakresie szkoleń i procesu kwalifikowania kandydatów na rodziny pomocowe, zachęcanie do brania udziału w szkoleniach dla kandydatów na rodziny zastępcze i tym samym do pełnienia funkcji rodziny pomocowej, współpraca z ośrodkami adopcyjnymi w zakresie typowania wśród rodzin adopcyjnych kandydatów na rodziny pomocowe oraz z innymi powiatowymi centrami pomocy rodzinie w sprawie wymiany miejsc w rodzinach zawodowych, niezawodowych i rodzinnych domach dziecka. Wśród postulatów znalazły się również dotyczące rozwiązań zawartych w ustawie, aby rodziną pomocową mogła zostać również osoba lub rodzina, wskazana przez rodzinę zastępczą, przeszkolona i zakwalifikowana przez organizatora rodzinnej pieczy zastępczej. Kolejny postulat w zakresie upowszechniania tej formy pieczy zastępczej dotyczy samych rodzin zastępczych, które to powinny być informowane o możliwości wsparcia przez rodzinę pomocową.

Z odpowiedzi zawartej w jednej z ankiet wybrzmiewa jednak zupełnie inny głos i choć ma on charakter jednostkowy to warto zwrócić na niego uwagę. W przekonaniu jednego z respondentów rodzina pomocowa niszczy rodzinny charakter pieczy zastępczej, bo kiedy zachodzi potrzeba wsparcia – to jej źródłem powinni być bliżsi i dalszy krewni rodziców zastępczych, co pozwala na budowanie ich relacji z dzieckiem, także po to, aby w przyszłości był to dla niego wzorzec. Zbliżone do tego stanowisko wyrażone zostało w jeszcze jednej z ankiet, gdzie pojawił się postulat, że rodziną pomocową, jeżeli w ogóle miałyby być ona powołana, powinny być osoby wskazane przez rodzinę zastępczą, co stworzyłoby sytuację, że dziecko te osoby zna, akceptuje i będzie czuło się przy nich bezpiecznie.

Podsumowanie

Jak pisał S. Kawula, pomoc, którą ofiarują nam inni, bywa różna i ma różne odniesienia, a w zależności od okoliczności i od nas samych stale potrzebujemy różnego rodzaju wsparcia (Kawula, 2012, s. 153). Udzielają go także rodziny pomocowe na rzecz rodzin zastępczych oraz rodzinnych domów dziecka, przy czym te pierwsze zastępują drugie i trzecie jedynie przez krótki czas w sytuacjach, gdy rodzice zastępczy chcą, bądź muszą zrezygnować ze swojej funkcji opiekuńczej wobec dzieci.

Korzystanie ze wsparcia rodzin pomocowych przez rodziny zastępcze oraz rodzinne domy dziecka ma różne oblicza. Są z pewnością rodziny, które nie korzystają i nie zamierzają korzystać z tej formy pomocy, bo nie mają takiej potrzeby, być może nawet nie wyobrażają sobie, że tak mogłyby postąpić, a w razie konieczności korzystają z pomocy najbliższych lub innych zaufanych osób, tak jak czynią to rodzice naturalni opiekujący się dziećmi. Można oczywiście różnie to oceniać, jednak nie do końca powinno się porównywać w tym względzie rodziny zastępcze z rodzinami naturalnymi. Te pierwsze mogą starać się dorównywać tym drugim, a nierazko je wyprzedzają w pewnych obszarach aktywności na rzecz dzieci, ale obie mają inne uwa-

runkowania funkcjonowania. To, że rodziny biologiczne nie mogą korzystać ze wsparcia rodzin pomocowych, nie może oznaczać, że nie mogą wspierać się nimi rodziny zastępcze.

Jak wynika z przeprowadzonych badań powoływanie rodzin pomocowych ma miejsce w praktyce. Oznacza to istnienie takiej potrzeby lub nawet konieczności. Ważne jest zatem ustalanie kręgu kandydatów do pełnienia tej roli, przygotowywanie ich do niej na wypadek zaistnienia sytuacji sprawowania przez nie opieki nad dziećmi. Konstrukcja rodziny pomocowej nie jest więc tylko martwym zapisem w ustawie, ale realnie istniejącą formą, ze wsparcia której korzystają rodziny zastępcze oraz prowadzący rodzinne domy dziecka.

Zapisanie w ustawie i zagwarantowanie takiej formy wsparcia dla rodzin zastępczych okazało się realną potrzebą, co pokazuje praktyka w postaci powoływania rodzin pomocowych na wniosek rodzin zastępczych. Jest być może tak, że potrzeba czasu na zaakceptowanie takiej możliwości przez rodziny zastępcze, które to, jak ujęto w jednej z ankiet, „nie podchodzą do sprawy zawodowo”, a i „mentalność ludzka zmienia się powoli”. Wiele rodzin zastępczych być może w ogóle nie rozważa takiej formy wsparcia, bo może doświadczać go ze strony najbliższej rodziny, ale mogą być i takie, które potrzebują go ze strony podmiotów zewnętrznych, w tym właśnie rodzin pomocowych.

Wiedza na temat rodzin pomocowych i przesłanki ich ustanowienia może być bardzo istotna dla rodzin, które są dobierane, przygotowywane do pełnienia funkcji rodziny zastępczej. Świadomość, że mogą one otrzymać wsparcie w opiece nad dziećmi nie jest z pewnością przesądzającym argumentem w podejmowaniu decyzji o zastępczym rodzicielstwie, ale ważną informacją mogącą mieć znaczenie dla takiej decyzji. W promocji idei zastępczego rodzicielstwa należy więc zwracać uwagę na wszystkie jego aspekty, ukazując jak najszerszą perspektywę opieki nad dziećmi, w tym w formie wsparcia przez rodziny pomocowe.

Zastępcze rodzicielstwo jest wyrazem wrażliwości na potrzeby dzieci, które pozbawione możliwości opieki w rodzinie naturalnej, nierzadko „okaleczone” emocjonalnie, potrzebują troski, miłości i ciepła nowych rodziców. Przyjmując oni na siebie wielką odpowiedzialność za los podopiecznych i aby jej sprostać różnego rodzaju wsparcie, w tym w postaci rodzin pomocowych, może okazać się bardzo pożądane, zapewniając im niezachwiane trwanie, a powierzonym im dzieciom właściwą opiekę.

Bibliografia

- Baron B. (2013). Rodzicielstwo zastępcze w historii i praktyce. W: J. M. Garbula, A. Zakrzewska, W. Sawczuk (red.), *Świat rodziny. Perspektywa interdyscyplinarna wobec wyzwań i zagrożeń*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Bartnikowska U., Ćwirynkało K. (2013). *Rodziny adopcyjne i zastępcze dziecka z niepełnosprawnością*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Bartnikowska U. (2013). Zranione dziecko – czy wystarczy je tylko kochać? Perspektywa rodzin adopcyjnych i zastępczych. W: J. M. Garbula, A. Zakrzewska, W. Sawczuk (red.), *Świat rodziny. Perspektywa interdyscyplinarna wobec wyzwań i zagrożeń*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.

- Górska I. (2011). Rodzina zastępcza w perspektywie więzi emocjonalnych – relacje dziecko – rodzic zastępczy – rodzina biologiczna. W: A. Rogulska, M. Danielak-Chomć, B. Kulig (red.), *Rodzinne formy opieki zastępczej. Teoria i praktyka*. Warszawa – Siedlce: SOS Wioski Dziecięce.
- Jamrożek M., Matyas B. (2006). Rodzina zastępcza. W: T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 5. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Kawula S. (2012). *Pedagogika społeczna dzisiaj i jutro*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit.
- Kelm A. (2007). System opieki nad dzieckiem. W: T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 6. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Łuczynski A. (2007). Formacja rodziców zastępczych a potrzeby dzieci opuszczonych. W: D. Opozda (red.), *Rodzicielstwo. Wybrane zagadnienia kontekstów edukacyjnych*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Nitecki S., Wilk A. (2015). *Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Komentarz*, Warszawa: Wolters Kluwer.
- Pietruszka L. (2015). Rodzina naturalnym środowiskiem opiekuńczo-wychowawczym. W: R. Jusiak, A. Łuczynski, L. Pietruszka, T. Wach (red.), *Szkiecy z pedagogiki, opieki międzyludzkiej, pracy resocjalizacyjnej i pedagogiki chrześcijańskiej*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Siuda P. (2016). Wprowadzenie. Przełamywanie metodologicznych podziałów w rozważaniach o internetowych metodach badawczych. W: P. Siuda (red.), *Metody badań online*. Gdańsk: Wydawnictwo Naukowe Katedra.
- Tryniszewska K. (2012). *Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Komentarz*, Warszawa: LexisNexis.
- tekst jedn. Dz. U. z 2016 r. poz. 575 z późn. zm.
- www.mpips.gov.pl/download/gfx/mpips/pl/.../uzasadnienie-do-pieczy-29-01-10.pdf2 [dostęp 10.03.2017].
- <https://www.mpips.gov.pl/wsparcie-dla-rodzin-z-dziecmi/opieka-zastepcza-nad-dzieckiem/dane-statystyczne/> [dostęp 09.03.2017].

Summary

Assistance families as a form of support for foster families and family children's homes

There is an obligation to organize foster care in a family form or institutional form for children devoid of their natural parents. An important place among these, although often overlooked in pedagogical literature, is occupied by assistance families that are a new form of support for foster custody. The aim of the article is to present the idea of assistance families, the way of establishing them and their tasks, and also to show practical dimension of their functioning, based on surveys completed by employees of family assistance district centres who have knowledge of establishing such forms of foster care as well as they are convinced of importance of their existence and of other issues connected with them. To present the idea in a compre-

hensive way it is necessary to refer to the binding law determining the status of assistance families. It is so, because each child care institution functions in its legal environment.

Keywords: child care, Foster care, forms of foster care, assistance family, tasks of assistance families, assistance family in the light of research.